

Witold Jarno <https://orcid.org/0000-0002-5845-6057>

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny

e-mail: wjarnolodz@op.pl

5 dywizja piechoty w latach 1945-1949

5th Infantry Division in the years 1945-1949

Streszczenie

Artykuł opisuje historię 5 Dywizji Piechoty w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej. Dywizja ta powstała w 1944 r. i brała udział w walkach 2 Armii Wojska Polskiego na froncie wschodnim w 1945 r. Po zakończeniu wojny dywizja weszła w skład Okręgu Wojskowego nr V Poznań i została rozmieszczona w garnizonach na Ziemi Lubuskiej. Otworzyło to nowy okres w jej historii, w jakże trudnych pierwszych latach powojennych. W artykule omówiono jej zmiany organizacyjne, szkolenie żołnierzy, działalność oświatową, udział w pracach rolnych oraz w walkach z polskim podziemiem niepodległościowym na wschodnich terenach Polski. Modernizacja polskiej armii rozpoczęta w 1949 r. przyniosła poważne zmiany w organizacji i dyslokacji dywizji, otwierając zarazem kolejny rozdział w jej historii.

Abstract

The article describes the history of the 5th Infantry Division in the first years after the ending of World War II. The division was created in 1944 and took part in the battles of the Second Polish Army on the Eastern Front in 1945. After the war finished, the division became part of the Military District No. V Poznań and was deployed in garrisons in the Lubusz Land. It opened a new period in its history, in the difficult first post-war years. The article discusses its

organizational changes, training of soldiers, educational activities, participation in agricultural work and in the battles with the Polish independence underground in the eastern Polish territories. The modernization of the Polish army in 1949 brought significant changes in the organization and dislocation of the division, at the same time opening another chapter in its history.

Słowa kluczowe: 5 Dywizja Piechoty, Okręg Wojskowy nr V Poznań, Wojsko Polskie po II wojnie światowej

Keywords: 5th Infantry Division, Military District No. V Poznan, Polish Army after the Second World War

Dzieje tzw. ludowego WP¹ do dziś przebadane zostały nierównomiernie, gdyż o ile przed 1989 r. powstała bogata literatura podejmująca problemy dotyczące genety, organizacji i wysiłku bojowego WP na froncie wschodnim, to już jego powojenna historia została przebadana dość słabo. W ostatnich latach pojawiło się co prawda kilka prac ukazujących nowe spojrzenie na polityczne uwarunkowania powstania WP oraz jego roli na froncie wschodnim, jak i w okresie powojennym, lecz nadal brak jest pełnego i w pełni obiektywnego naukowego opracowania tego tematu. Również dorobek historiografii dotyczący związków taktycznych jest stosunkowo ubogi, zaś większość prac z tego zakresu powstała przed 1989 r. – co często odbija się na ich treści.

Celem poniższego artykułu jest przedstawienie organizacji i działalności 5 Saskiej DP w latach 1945-1949, w których przechodziła ona poważne zmiany strukturalno-dyslokacyjne związane z prowadzonymi w tym okresie redukcjami sił zbrojnych. Kolejnymi badanymi płaszczyznami były sprawy związane z wyszkoleniem, dyscypliną, działalnością kulturalno-oświatową czy zaangażowaniem jej oddziałów do różnych zadań związanych z odbudową kraju. Nie mniej ważnym elementem badawczym było ukazanie udziału 5 DP w zwal-

¹ W tekście użyto następujących skrótów: CAW WBH – Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego, dappans. – dywizjon artylerii przeciwpancernej, das – dywizjon artylerii samochodowej, DP – Dywizja Piechoty, DWL – Dowództwo Wojsk Łągowych, GZPW – Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, MON – Ministerstwo Obrony Narodowej, OW – Okręg Wojskowy, pal – pułk artylerii lekkiej, pp – pułk piechoty, SG – Sztab Generalny, WP – Wojsko Polskie.

czaniu podziemia zbrojnego oraz w tzw. wielkich akcjach polityczno-propagandowych związanych z referendum i wyborami do Sejmu Ustawodawczego. Osiągnięcie powyższych celów badawczych wymagało stosowania perspektywy nakazującej traktować badane fakty w powiązaniu z całokształtem sytuacji w Polsce, a zwłaszcza z życiem politycznym i społeczno-gospodarczym. Lata 1945-1949 to czas demobilizacji, przejścia armii na organizację pokojową, nowy system szkolenia oraz kształtowania pokojowej struktury WP. Jednak zasadniczy wpływ na rozwój armii miała zła sytuacja gospodarcza kraju, która nie tylko nie pozwalała w pierwszych latach powojennych przeznaczać większych środków finansowych na modernizację polskiej armii, lecz wręcz zmuszała do dalszego redukowania jej stanu osobowego. W owym czasie narzucono też wojsku ściśle określoną rolę polityczną i ideologiczną. Cezurą końcową jest rok 1949, kiedy to rozpoczęto nowy okres przyspieszonego rozwoju polskiej armii, w ramach którego zaczęto wprowadzać poważne zmiany strukturalne i dyslokacyjne w siłach zbrojnych, które objęły m.in. 5 DP, lecz ich opis wykracza poza ramy tematyczne i chronologiczne niniejszego tekstu.

Dzieje 5 DP² tzw. ludowego WP rozpoczęły się w lipcu 1944 r., kiedy to rozpoczęto jej formowanie w rejonie Żytomierza, zaś ukończono po kilku miesiącach w rejonie Łukowa. W dywizji, dowodzonej przez oficera radzieckiego płk. Aleksandra Waszkiewicza, podobnie jak i w innych jednostkach tzw. ludowego WP, najważniejsze stanowiska dowódcze w połowie lat 40. obsadzali oficerowie odkomenderowani z Armii Czerwonej, co stwarzało szereg problemów szkoleniowych. W pododdziałach dywizji prowadzono także indoktrynację żołnierzy w duchu wymaganych przez ówczesne władze, jednak nie przyniosło ono wówczas oczekiwanego efektu, czego wyrazem był niski poziom dyscypliny i liczne dezercje. Po niemal pięciu miesiącach szkolenia, w styczniu 1945 r., 5 DP została skierowana do pełnienia służby garnizonowej w Warszawie, po czym w lutym przegrupowano ją w rejon Łodzi, skąd pod koniec tego miesiąca wyjechała w okolice Czarnkowa, gdzie weszła w skład 2 Armii WP. Dywizję utworzono w oparciu o etat radzieckiej dywizji gwardii, lecz różniła się nieco stanem obsady etatowej, który na stopie wojennej wynosił 11 465 żołnierzy³.

² Dnia 19 VIII 1945 r. 5 DP otrzymała miano „Saska” (*Mała kronika Ludowego Wojska Polskiego 1943-1973*, red. M. Plikus, Warszawa 1975, s. 219).

³ W tym 1 252 oficerów, 3 257 podoficerów i 6 956 szeregowych.

Organizacyjnie tworzyły ją trzy pułki piechoty – 13, 15 i 17 pp (każdy etatowo miał liczyć po 2 915 żołnierzy), 22 pal, 14 Batalionu Saperów, 6 das, 5 Kompania Zwiadowcza, 12 Kompania Łączności, 5 Kompania Obrony Chemicznej, 7 Kompania Samochodowej, 5 Batalion Sanitarny, Batalion Szkolny oraz kilku mniejszych pododdziałów. Etatowo dywizja miała posiadać na uzbrojeniu: 6 701 karabinów, 653 pistolety maszynowe, 501 rkm, 166 ckm, 216 rusznic ppanc., 13 dział samobieżnych SU-76, 84 działa (36 armat 45 mm, 36 armat 76 mm i 12 haubic 122 mm), 167 moździerzy (58 kalibru 50 mm, 85 kalibru 82 mm i 24 kalibru 120 mm), ponad 320 pojazdów mechanicznych i 1 230 koni, co zasadniczo odpowiadało wymogom ówczesnego pola walki⁴.

Po wcieleniu w skład 2 Armii WP, 5 DP otrzymała 20 marca 1945 r. rozkaz przegrupowania w rejon Wrocławia, skąd 4 kwietnia dywizję przerzucono nad Nysę Łużycką, gdzie wraz z pozostałymi siłami wspomnianego związku operacyjnego wzięła udział w rozpoczętej 16 kwietnia Operacji Łużyckiej. Cztery dni później pododdziały dywizji skierowane zostały w kierunku Drezna, uczestnicząc w bitwie budziszynskiej, w trakcie której poniosły poważne straty – 22 kwietnia zginął m.in. dowódca dywizji gen. bryg. A. Waszkiewicz. Po kilkudniowych ciężkich walkach obronnych, w trakcie których dywizja walczyła w rozproszeniu, odtworzono dowództwo i sztab dywizji, zaś jej nowym dowódcą został czasowo kolejny oficer radziecki - ppłk Piotr Wiesieński (dotychczasowy szef sztabu dywizji). Następnie, wraz z całą 2 Armią WP, 4 maja 5 DP otrzymała rozkaz przygotowania się do udziału w operacji praskiej, w której dywizją dowodził nowy dowódca płk Stanisław Kupsza (również oficer radziecki). W trakcie tej operacji, dywizja dotarła w rejon czeskiego miasta Litoměřice, gdzie zakończyła swój udział w II wojnie światowej⁵.

Po zakończeniu działań wojennych 2 Armię WP przegrupowano do kraju, gdzie przejęła ochronę granicy zachodniej do czasu powołania odrębnej for-

⁴ K. Frontczak, *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945-1947*, Warszawa 1974, s. 137-138; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945-1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 14-17; *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny o Wojsku Polskim w latach II wojny światowej*, red. S. Komornicki, T. 1, S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego WP. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965, s. 125-128.

⁵ Szerzej: E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, J. Odziemkowski, T. Panecki, D. Radziwiłłowicz i T. Rawski, *5 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1997, s. 141-160; K. Kaczmarek, *Druga Armia Wojska Polskiego*, Warszawa 1978, s. 185 i n.

macji granicznej. Już 17 maja 1945 r. NDWP nakazało jednostkom 2 Armii WP obsadzić linię rzeki Odry: 12 DP miała obsadzić odcinek od ujścia Odry do Gryfina, 5 DP – od Gryfina po Słubice, 8 DP – od Słubic do Nowej Soli, 7 DP – od Nowej Soli po Wołów, zaś 10 DP – od Wołowa do ujścia Bystrzycy. Zgodnie z tym rozkazem 5 DP miała obsadzić odcinek Odry o długości niemal 170 km. Po przegrupowaniu podległych pododdziałów, dowództwo dywizji dotarło 20 maja do Muszkowa (20 km na wschód od Kostrzyna i 40 km na południe od Myśliborza), gdzie dowódca dywizji płk S. Kupsza określił zadania związane z ochroną przydzielonego dywizji pasa granicznego. Następnego dnia pułki piechoty 5 DP zaczęły zajmować wyznaczone odcinki graniczne (do każdego przydzielono po jednym dywizjonie 22 pal): 13 pp obsadził odcinek na prawym skrzydle, 15 pp centralny odcinek, zaś 17 pp na lewym. Jednak kilka dni później, NDWP nakazało – rozkazem z 27 maja – przesunąć siły 2 Armii WP na linię Nysy Łużyckiej i Odry, w rezultacie czego 5 DP przypadł odcinek od Krajnika Dolnego do ujścia Nysy Łużyckiej do Odry. W myśl nowego ugrupowania pas przydzielony 5 DP uległ z jednej strony skróceniu na prawym skrzydle z Gryfina do Krajnika Dolnego, zaś z drugiej – wydłużeniu o około 20 km w kierunku południowym do ujścia Nysy Łużyckiej do Odry. Wobec przesunięcia pasa dywizji na południe, przegrupowano 13 pp na skrzydło południowe, gdzie obsadził odcinek od Słubic do ujścia Nysy Łużyckiej do Odry. Ochroną granicy pododdziały 5 DP zajmowały się niemal pół roku, do czasu przekazania tego zadania nowopowstałym formacjom Wojsk Ochrony Pogranicza w listopadzie 1945 r.⁶

W międzyczasie, rozkazem NDWP z 2 czerwca 1945 r. 5 DP – pozostając nadal w składzie 2 Armii WP – została podporządkowana powstającemu 1 Korpusowi Armijnemu, z którego formowania zrezygnowano wraz z przejściem armii na stopę pokojową. W tym też czasie pododdziały dywizji wzięły udział w akcji wysiedlania ludności niemieckiej z terenów przygranicznych położonych po prawej stronie Odry, choć formalnie tzw. Ziemie Odzyskane znalazły się w składzie państwa polskiego dopiero na mocy postanowień konferencji poczdamskiej. Jednym z elementów procesu zasiedlania Ziem Północnych

⁶ K. Frontczak, *Siły zbrojne ...*, s. 123; E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, J. Odziemkowski, T. Panecki, D. Radziwiłłowicz i T. Rawski, *5 Dywizja Piechoty ...*, s. 162; K. Kaczmarek, *Przez trzy granice. Z dziejów 17 pp*, Warszawa 1959, s. 156-157; J. Ławski, *LWP w walce, służbie i pracy na Ziemach Zachodnich i Północnych*, Warszawa 1975, s. 41-42.

i Zachodnich było również osadnictwo wojskowe, zapoczątkowane rozkazem NDWP z 3 czerwca 1945 r., zgodnie z którym – zdemobilizowani żołnierze mogli się osiedlać wraz z rodzinami w wyznaczonych do tego celu powiatach nadgranicznych leżących wzdłuż Odry i Nysy Łużyckiej. Niecałe dwa tygodnie później, NDWP okólnikiem z 15 czerwca wyznaczyło dla osadnictwa wojskowego 13 powiatów nadgranicznych, z których na przełomie czerwca i lipca oddziały WP wysiedliły większość Niemców. Spośród owych powiatów cztery znalazły się na obszarze powstałego na mocy rozkazu z 22 sierpnia 1945 r. Poznańskiego OW – powiaty Gubin, Krosno Odrzańskie, Sulęcín i Rzepin, z których dwa ostatnie stanowiły chroniony przez 5 DP Obwód Osiedleńczy nr 2. Pomoc wojska była w tym czasie niezbędna, gdyż dawne ziemie niemieckie leżące na wschód od linii Odry i Nysy Łużyckiej były w znacznym stopniu zdewastowane w wyniku działań wojennych oraz rabunkowej polityki władz radzieckich⁷.

Latem 1945 r. NDWP podjęło przygotowania do przejścia armii na organizację pokojową, z czym wiązało się m.in. wprowadzenie nowych etatów dla dywizji piechoty przewidujących zmniejszenie stanu osobowego owych dywizji. W sierpniu, wraz z przystąpieniem do pokojowej reorganizacji armii, zaczęto wprowadzać w związkach taktycznych piechoty etaty nr 2/1-10, zgodnie z którymi stan osobowy dywizji piechoty miał ulec zmniejszeniu do poziomu 5,5 tys. żołnierzy⁸. Wraz z pokojową reorganizacją WP, rozformowano m.in. 1 i 2 Armie WP oraz wprowadzono nowy podział kraju na siedem okręgów wojskowych. Jednym z nich był Poznański OW obejmujący obszar województwa poznańskiego i pomorskiego, któremu 5 września 1945 r. podporządkowano trzy spośród osiemnastu dywizji piechoty: 4, 5 i 14 DP. Dwie z nich (4 i 14 DP) przeszły na etaty pokojowe nr 2/1-10 już we wrześniu 1945 r., podczas gdy 5 DP dopiero w listopadzie – po przekazaniu ochrony granicy oddziałom Wojsk Ochrony Pogranicza⁹.

⁷ H. Dominiczak, *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948*, Warszawa 1971, s. 33-35; B. Nitschke, *Wysiedlenie czy wypędzenie? Ludność niemiecka w Polsce w latach 1945-1949*, Toruń 2001, s. 134-135; K. Kaczmarek, *Druga Armia ...*, s. 648-652; E. Ginalski, *Od Żytomierza do Litoměřic. Zarys dziejów 15 Pułku Piechoty 1944-1947*, Warszawa 1972, s. 280-292; L. Grot, *Organizowanie osadnictwa wojskowego na ziemiach północnych i zachodnich*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1971, 23, s. 67-68.

⁸ W tym 733 oficerów, 1 756 podoficerów, 3 011 szeregowych i 13 pracowników kontraktowych.

⁹ CAW WBH, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A.125, Rozkaz NDWP nr 510 z 5 IX 1945 r.;

Wraz z przejściem 5 DP na organizację pokojową jej pododdziały przegrupowano do następujących garnizonów w: Międzyrzeczu – dowództwo dywizji, 17 pp i 25 Kompania Łączności, Poznaniu – 13 pp, Skwierzynie – 15 pp, 6 das (wiosna 1946 r. przeformowano go na 6 dappanc.) i 22 pal oraz Szamotułach – 14 Batalion Saperów. W kolejnych latach w dyslokacji dywizji zaszło wiele zmian: już wiosną 1946 r. przeniesiono 13 pp z Poznania do pobliskiego Swarzędza, choć częścią swych sił pułk ten jeszcze do jesieni 1947 r. pełnił służbę garnizonową w Poznaniu, zaś we wrześniu tego roku 22 pal oraz 6 dappanc. ze Skwierzyny do Sulechowa, a 14 Batalion Saperów z Szamotuł do Międzyrzecza. Dwa lata później – wiosną 1948 r. – przeniesiono z kolei 13 pp ze Swarzędza i Poznania do Międzyzlesia koło Sulechowa (Cibórz). W rezultacie tych zmian, dyslokacja 5 DP we wrześniu 1948 r. wyglądała następująco: dowództwo dywizji, 17 pp, 14 Batalion Saperów i 25 Kompania Łączności stacjonowały w Międzyrzeczu, 13 pp – w Międzyzlesiu k. Sulechowa (Cibórz), 15 pp – w Skwierzynie, 22 pal i 6 dappanc. – w Sulechowie. Po kolejnej reorganizacji 5 DP w 1949 r. jej dyslokacja jesienią tego roku nie ulegał większym zmianom, zaś jej pododdziały nadal stacjonowały w czterech garnizonach: w Międzyrzeczu – dowództwo dywizji, 17 pp, 14 Batalion Saperów, 39 Batalion Łączności, 25 Kompania Rozpoznawcza, 23 Kompania Obrony Przeciwchemicznej oraz pluton samochodowo-transportowy, w Skwierzynie – 15 pp, w Międzyzlesiu koło Sulechowa (Cibórz) – 13 pp oraz w Sulechowie – 22 pal i 6 dappanc.¹⁰

E. Ginalski, *22 Pułk Artylerii Lekkiej. Zarys dziejów 1944-1947*, Warszawa 1974, s. 345-346; K. Frontczak, *Siły Zbrojne ...*, s. 147.

¹⁰ CAW WBH, Gabinet ministra ON, sygn. IV.500.1/A.128, Wykaz dyslokacyjny Poznańskiego OW z kwietnia 1947 r. i IV.500.1/A.391, Księga rozlokowania jednostek 5 DP z 1948 r.; Poznański OW, IV.510.3.89, Wykaz dyslokacyjny jednostek Poznańskiego OW z 1 I 1946 r.; GZPW WP, sygn. IV.502.1.148, Wykaz dyslokacyjny Poznańskiego OW z września 1946 r.; Śląski OW, sygn. IV.510.4/A.237, Wykaz dyslokacyjny Poznańskiego OW z 5 V 1949 r.; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945-1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 164.

Tabela 1

Stan osobowy dywizji piechoty według etatu 2/1-10 z września 1945 r.

Elementy składowe dywizji	Etat	Etatowy stan osobowy
Dowództwo dywizji	2/1	78 wojskowych i 4 kontraktowych
Pułk piechoty	2/2	1 383 wojskowych i 2 kontraktowych
Pułk artylerii lekkiej	2/3	725 wojskowych i 1 kontraktowy
Samodzielny dywizjon artylerii ppanc.	2/4	171 wojskowych
Batalion łączności	2/5	150 wojskowych i 1 kontraktowy
Batalion saperów	2/6	170 wojskowych i 1 kontraktowy
Samodzielny pluton samochodowy	2/8	40 wojskowych
Samodzielny pluton strzelecki oddziału informacji	2/10	17 wojskowych
Razem	2/1-10	5 500 wojskowych i 13 pracowników kontraktowych

Źródło: CAW WBH, GZPW, sygn. IV.502.1.2, Rozkaz NDWP nr 305 z 10 XI 1945 r.

Reorganizację 5 DP w myśl pokojowych etatów nr 2/1-10 przeprowadziło dowództwo Poznańskiego OW w listopadzie 1945 r. W jej ramach rozformowano szkolny batalion piechoty, batalion sanitarny, kompanię obrony chemicznej i rozpoznawczą, pluton dowódcy artylerii dywizyjnej, ambulatorium weterynaryjne, warsztat taborowo-mundurowy i piekarnię polową, dywizyjną kompanię łączności przeformowano na batalion łączności, zaś kompanię samochodową zredukowano do poziomu plutonu. Dywizja na stopie pokojowej składała się odtąd z trzech pułków piechoty (13, 15 i 17 pp), 22 pal, 6 dappanc. (powstał na bazie dawnego 6 das), 14 Batalionu Saperów, 25 Batalionu Łączności oraz kilku mniejszych pododdziałów. W skład każdego pułku piechoty wchodziły trzy bataliony¹¹, trzy samodzielne kompanie (łączności, rusznic ppanc. oraz gospodarcza), dwie baterie artylerii ppanc. (45 i 76 mm) oraz bateria moździerzy

¹¹ Każdy z batalionów liczył po: trzy kompanie strzeleckie, jednej kompanii ckm, jednej kompanii moździerzy i jednym plutonie artylerii ppanc.

120 mm. Z kolei 22 pal posiadał trzy dywizjony artylerii (każdy dywizjon liczył po dwie baterie armat 76 mm i jednej baterii haubic 122 mm, co dawało razem w pułku 24 armaty 76 mm i 12 haubic 122 mm). Wprowadzenie nowych etatów oznaczało skadrowanie dywizji, której stan osobowy zredukowano niemal o połowę w porównaniu do etatu wojennego (liczba żołnierzy zmniejszyła się z 11,5 tys. do 5,5 tys.), lecz – co warto podkreślić – zachowano uzbrojenie na poziomie zbliżonym do stanu wojennego, za wyjątkiem moździerzy i broni maszynowej, które zredukowano niemal o połowę¹².

Tabela 2
Stan etatowy 5 DP typu B wg etatu 2/50-55 z lutego 1946 r.

Jednostka	Nr etatu	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowi	Razem	Kontraktowi
Dowództwo dywizji	2/50	52	27	36	115	5
13 pp	2/51	137	320	847	1 304	8
15 pp	2/51	137	320	847	1 304	8
17 pp	2/51	137	320	847	1 304	8
22 pal	2/52	93	180	412	685	5
6 dappanc.	2/53	22	56	84	162	-
25 Kompania Łączności	2/54	15	49	74	138	-
14 Batalion Saperów	2/55	18	32	120	170	1
Pluton ochrony oddz. infor.	2/56	1	3	11	15	-
Razem		612	1 307	3 278	5 197	35

Źródło: CAW WBH, SG WP, sygn. IV.501.1/A.149, Stan etatowy dywizji piechoty według etatów 2/50-56 czasu pokojowego dywizji typu B z lutego 1946 r.

¹² CAW WBH, GZPW, sygn. IV.502.1.2, Rozkaz NDWP nr 305 z 10 XI 1945 r.

Rosnące na przełomie 1945 i 1946 r. ograniczenia finansowe armii wymusiły na władzach wojskowych podjęcie decyzji o zmniejszeniu liczby istniejących dywizji z 18 do 16 (na początku 1946 r. rozformowano 13 i 17 DP), po czym rozkazem z 27 lutego dokonano kolejnej reorganizacji dywizji piechoty, polegającej na prowadzeniu trzech typów owych dywizji (typ A, B i C), co znacznie różnicowało ich stany osobowe. Typ A otrzymała tylko 1 DP, która pozostała na dotychczasowych etatach nr 2/20-27 (7 tys. żołnierzy), osiem kolejnych dywizji (3, 5, 8, 9, 10, 12, 16 i 18 DP) przeformowano na dywizje typu B (etaty nr 2/50-56 po 5 197 żołnierzy i 35 pracowników kontraktowych), zaś siedem pozostałych (2, 4, 6, 7, 11, 14 i 15 DP) przeformowano na dywizje typu C (etaty nr 2/40-46 po 3 998 żołnierzy i 35 pracowników kontraktowych). W porównaniu do poprzedniej organizacji, w strukturze 5 DP wprowadzono następujące zmiany: dywizyjny batalion łączności przeformowano na kompanię łączności, w pułkach piechoty dotychczasowe kompanie łączności przeformowano na plutony, rozwiązano kompanie rusznic ppanc. oraz plutony rozpoznawcze i saperów, zaś w 22 pal rozwiązano jedną baterię armat 76 mm w III dywizjonie¹³. W praktyce stan faktyczny 5 DP przez wiele miesięcy odbiegał od stanu etatowego, gdyż jeszcze 1 października 1946 r. zamiast 5 197 żołnierzy¹⁴ i 35 pracowników kontraktowych, jak przewidywał etat, stan osobowy dywizji wynosił 5 895 ludzi, w tym 453 oficerów, 1 072 podoficerów i 4 370 szeregowych¹⁵.

Pod koniec 1946 r. ponownie zmieniono etaty dywizji piechoty (bez 1 DP), zmniejszając rozkazem NDWP nr 208 z 22 listopada liczbę dywizji typu B z ośmiu do czterech (3, 6, 9 i 18 DP) oraz zwiększając zarazem liczbę dywizji typu C z siedmiu do jedenastu (2, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12, 14, 15 i 16). Zgodnie z tymi założeniami 5 DP przeniesiono z etatu 2/50-56 dywizji typu B na etaty 2/70-71, 2/73-76 i 2/61-62 dywizji typu C, przy czym (podobnie jak w części innych dywizji typu C) także w 5 DP jeden z jej pułków piechoty otrzymał etat nr 2/61 pułku piechoty typu B (13 pp), zaś 22 pal – etat 2/62 pułku artylerii lekkiej typu B. W rezultacie, w myśl nowych etatów, 5 DP typu C

¹³ CAW WBH, Krakowski OW, sygn. IV.510.5.551, Rozkaz NDWP nr 46 z 27 II 1946 r.; K. Frontczak, *Siły zbrojne*, s. 155-156; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe ...*, s. 65-68 (tu nieco odmiennie dane na temat liczebności dywizji typu B i C).

¹⁴ W tym 612 oficerów, 1 307 podoficerów i 3 278 szeregowych.

¹⁵ CAW WBH, SG WP, sygn. IV.501.1/A.320, Zestawienie stanu bojowego WP na dzień 1 X 1946 r.

(z dwoma pułkami typu B) miała liczyć etatowo 4 587 wojskowych i 49 pracowników kontraktowych. Zmianie uległa również struktura wewnętrzna dywizji, gdyż: usamodzielniono wyłączony z dowództwa dywizji pluton samochodowy, zmniejszono w 15 i 17 pp liczbę batalionów z trzech do dwóch oraz utworzono pułkowe dywizyjony artylerii¹⁶.

Tabela 3
Stan etatowy 5 DP typu C wg etatu 2/70-71, 2/73-75
i 2/61-62 z 22 października 1946 r.

Jednostka	Nr etatu	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowi	Razem	Kontraktowi
Dowództwo dywizji	2/70	35	19	24	78	6
13 pp	2/61	85	319	845	1 249	12
15 pp	2/71	75	295	665	1 035	11
17 pp	2/71	75	295	665	1 035	11
22 pal	2/62	75	237	396	708	9
6 Dywizjon artylerii ppanc.	2/73	22	56	86	164	-
25 Kompania łączności	2/74	15	46	72	133	-
14 Batalion saperów	2/75	18	32	120	170	-
Pluton ochrony oddz. informacji	2/56	1	3	11	15	-
Razem		401	1 302	2 884	4 587	49

Źródło: CAW WBH, Główny Inspektorat Broni Pancernej, sygn. IV.504.2.1, Rozkaz NDWP nr 208 z 22 XI 1946 r.

¹⁶ CAW WBH, Główny Inspektorat Broni Pancernej, sygn. IV.504.2.1, Rozkaz NDWP nr 208 z 22 XI 1946 r.; Lubelski OW, sygn. IV.510.7.825, Etaty pułków piechoty nr 2/61 i 2/71 oraz etaty pułków artylerii lekkiej nr 2/62 i 2/72 z 22 XI 1946 r.; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe ...*, s. 68-69.

W lutym 1947 r. wyłączono z etatu 5 DP pluton ochrony Oddziału Informacji 5 DP (posiadał odtąd własny odrębny etat), zaś w listopadzie tego roku 13 pp typu B (etat nr 2/61) przeszedł na etat pułku piechoty typu C (etat nr 2/71), co spowodowało dalsze zmniejszenie stanu etatowego dywizji. Jednak pomimo tych działań przez cały 1947 r. braki kadrowe oraz ograniczenia finansowe powodowały, iż także i te etaty nie były przestrzegane, zaś faktyczne stany osobowe były niższe od obowiązujących etatów. Dla przykładu, 1 czerwca 1947 r. stan osobowy dywizji wynosił jedynie 4 094 żołnierzy, zaś 1 I 1948 r. zaledwie 3 701¹⁷.

Tabela 4

Faktyczny stan osobowy 5 DP z 1 czerwca 1947 r. i 1 stycznia 1948 r.

Wyszczególnienie	Oficerowie		Podoficerowie		Szeregowi		Razem	
	1 VI 1947 r.	1 I 1948 r.	1 VI 1947 r.	1 I 1948 r.	1 VI 1947 r.	1 I 1948 r.	1 VI 1947 r.	1 I 1948 r.
Dowództwo i sztab dywizji	29	30	8	5	9	11	46	46
13 pp	77	64	200	157	877	695	1 154	916
15 pp	71	60	219	140	610	672	900	872
17 pp	71	61	227	149	659	678	957	888
22 pal	62	56	89	82	420	383	571	521
6 dappanc.	14	14	13	19	121	122	148	155
25 Kompania Łączności	12	13	21	24	114	99	147	136
14 Batalion Saperów	18	15	31	11	122	141	171	167
Razem	354	313	808	587	2 932	2 801	4 094	3 701

Źródło: CAW WBH, 5 DP, sygn. IV,521.5.19, Meldunek stanu 5 DP z 1 czerwca 1947 r.; Poznański OW, sygn. IV.510.3.163, Meldunek stanu Poznańskiego OW z 1 stycznia 1948 r.

Kolejną reorganizację 5 DP przeprowadzono rozkazem z 16 września 1948 r., w myśl którego do końca października tego roku miano przeformować ją na nowe etaty. Zrezygnowano tym razem z podziału dywizji na trzy typy

¹⁷ CAW WBH, 5 DP, sygn. IV,521.5.19, Meldunek stanu 5 DP z 1 VI 1947 r.; Poznański OW, sygn. IV.510.3.163, Meldunek stanu Poznańskiego OW z 1 I 1948 r.

(A, B i C) – wprowadzając jeden etat dywizji nr 2/76-81 o stanie osobowym po 3.697 wojskowych i 25 pracowników kontraktowych (jedyny wyjątek uczyniono w odniesieniu do 1 DP). Wszystkie trzy pułki piechoty 5 DP (13, 15 i 17 pp) otrzymały teraz etat nr 2/77 (po 867 żołnierzy), zgodnie z którym w składzie każdego z nich znajdowały się: dwa bataliony piechoty (w tym jeden skadrowany), pułkowy dywizjon artylerii, pułkowa szkoła podoficerska, kwatermistrzostwo, trzy plutony specjalne (łąčności, zwiadowców i saperów), orkiestra oraz izba chorych. Z kolei w 22 pal wprowadzono etat nr 2/78 przewidujący 575 żołnierzy. Zgodnie z nim pułk ten składał się odtąd z dwóch dywizjonów artylerii, pułkowej szkoły podoficerskiej, dwóch plutonów specjalnych (sztabowego i zwiadu topograficznego) oraz ambulansu sanitarnego, zaś na jego uzbrojeniu znajdowało się 14 armat 76 mm, 18 haubic 122 mm oraz 2 moździerze 120 mm.

Tabela 5
Stan etatowy 5 DP wg etatu 2/76-81 z 16 września 1948 r.

Jednostka	Nr etatu	Oficerowie	Podoficerowie	Szeregowi	Razem	Kontraktowi
Dowództwo dywizji	2/76	35	14	5	54	7
13 pp	2/77	76	260	531	867	5
15 pp	2/77	76	260	531	867	5
17 pp	2/77	76	260	531	867	5
22 pal	2/78	70	196	309	575	3
6 dappanc.	2/79	15	63	86	164	-
25 Kompania Łączności	2/81	12	47	74	133	-
14 Batalion Saperów	2/80	15	35	120	170	-
Razem		375	1 135	2 187	3 697	25

Źródło: CAW WBH, SG WP, sygn. IV.501.1/A.168, Rozkaz MON nr 168 z 16 września 1948 r.

W wyniku tej reorganizacji, po raz kolejny obniżono stan osobowy dywizji, który wynosił obecnie zaledwie 1/3 etatu z czasów wojny. Osiągnięto to poprzez kadrowanie i rozformowywanie części pododdziałów, pozostawiając tylko te, które uznano za niezbędne dla funkcjonowania dywizji w czasie poko-

jowym. Jednakże znaczne redukcje etatów w latach 1946-1948 spowodowały, iż przestały one być w pełni wartościowymi jednostkami bojowymi, stając się za to – jak trafnie zauważył Jerzy Kajetanowicz – w praktyce jedynie bazami mobilizacyjno-materiałowymi¹⁸.

Podobnie jak w większości pozostałych dywizji piechoty, najważniejsze stanowiska w 5 DP zajmowali w pierwszych latach powojennych oficerowie radzieccy, choć stopniowo część stanowisk dowódczych – zwłaszcza niższego szczebla – w coraz większym zakresie piastowali oficerowie polscy. W latach 1945-1949, a więc w okresie podlegania dywizji dowództwu Poznańskiego OW, na sześciu dowódców dywizji aż trzech było oficerami radzieckimi: płk S. Kupsza, płk Jan Siejko i płk Kazimierz Ilnicki. Również stanowisko szefa sztabu 5 DP oraz dowódców pułków obsadzone były w pierwszych latach powojennych w niemal połowie przez oficerów radzieckich (zob. tabela 6)¹⁹.

Wraz z zakończeniem wojny przystąpiono do prac związanych z reorganizacją procesu wyszkolenia bojowego, mającego dostosować armię do pokojowych potrzeb. Skrócenie w czasie wojny szkolenia do niezbędnego minimum nie pozwalało opracować jednolitego i długofalowego programu wyszkolenia żołnierzy, co stało się możliwe dopiero po przejściu WP na stopę pokojową. Jednak podjęcie systematycznego i planowego procesu wyszkolenia bojowego, tak w 5 DP, jak i pozostałych jednostkach WP, utrudniało szereg czynników, w tym m.in.: zaangażowanie wojska do: walki z podziemiem zbrojnym, różnych akcji politycznych oraz szeregu innych działań związanych z odbudową kraju. Dopóki jednak trzon 5 DP stanowili żołnierze wcieleni do służby w czasie wojny, jej pododdziały zachowywały niezbędny poziom wyszkolenia liniowego. Obok wyszkolenia bojowego żołnierzy i pododdziałów, niezmiernie ważną rolę odgrywało także wyszkolenie dowództwa 5 DP w zakresie działań taktyczno-operacyjnych. Jednak z czasem – w miarę postępującej demobilizacji personalnej – szkolenie kolejnych roczników prowadzone było przez kadrę oficerską i podoficerską w coraz większym stopniu pozbawioną doświadczenia wojennego. Wpływ na organizację i wyniki procesu wyszkolenia w omawianej dywizji miało oczywiście

¹⁸ CAW WBH, SG WP, sygn. IV.501.1/A.168, Rozkaz nr 168 z 16 IX 1948 r.; 6 DP, sygn. IV.521.6.69, Etaty dywizji piechoty z 16 IX 1948 r. nr 2/76-81; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe ...*, s. 71-73.

¹⁹ CAW WBH, 5 DP, sygn. IV.521.5.1-13, Rozkazy dowództwa 5 DP z lat 1945-1949.

także wiele innych czynników, jak np. wykształcenie żołnierzy, stan dyscypliny w pododdziałach, warunki materialno-bytowe, stan zaplecza szkoleniowego w garnizonach, jak również efektywność systemu kontroli procesu wyszkolenia.

Wojenny system szkolenia miał charakter doraźny i wymagał – wraz przejściem armii na stopę pokojową – poważnych zmian, co znalazło swoje odzwierciedlenie w rozkazie NDWP z 16 listopada 1945 r., w którym określono podstawy organizacyjne oraz kierunki i metody wyszkolenia sił zbrojnych. Pierwszy powojenny okres szkoleniowy został podzielony letni i zimowy, w oparciu o które władze okręgowe – w myśl ogólnych wytycznych – opracowały szczegółowe plany wyszkolenia dla podległych jednostek²⁰. Z uwagi na trwający proces demobilizacji, częste zmiany dyslokacyjne oraz udział wojska w różnych pracach na rzecz gospodarki narodowej i zwalczaniu zbrojnego podziemia, zajęcia szkoleniowe odbywały się w pododdziałach 5 DP niesystematycznie, co uniemożliwiło w praktyce wykonanie większości zaplanowanych zadań z zakresu wyszkolenia bojowego, zaś ich realizacja prowadzona była najczęściej doraźnie, przy zazwyczaj niskiej frekwencji. Po zakończeniu roku szkoleniowego 1945/1946, jego wyniki zostały krytycznie ocenione przez NDWP, podobnie jak i wyniki w kolejnym roku szkoleniowym 1946/1947. Pełniejszą ocenę dwuletniego wysiłku szkoleniowego zawarto w rozkazie MON z 30 października 1947 r., w którym po raz kolejny krytycznie oceniono poziom wyszkolenia wojska, choć podkreślono w nim zarazem, iż pomimo wielu braków, zaczął się on jednak nieco poprawiać. W kwietniu 1948 r. przeprowadzono pierwszą po wojnie kompleksową inspekcję wyszkolenia armii, która potwierdziła wnioski płynące z wcześniejszych doraźnych kontroli o generalnie słabym poziomie wyszkolenia sił lądowych. Dowództwa skontrolowanych jednostek wskazywały również na liczne przykłady niewłaściwego postępowania członków komisji oceniających w zakresie egzaminowania. Na przykład: w 5 DP mieli oni w trakcie kontroli krzyczeć i publicznie wyzywać żołnierzy nieumiejących pisać. Jednak z drugiej strony występowały także liczne przypadki oszukiwania komisji, celem uzyskania lepszej oceny; dla przykładu w 14 Batalionie Saperów z 5 DP kilku oficerów udawało w trakcie inspekcji „obłożnie chorych”, zaś niektórzy oficerowie sztabu dywizji informowali

²⁰ CAW WBH, II wiceminister ON, sygn. IV.500.2.21, Rozkaz NDWP nr 705/III z 16 XI 1945 r.; Archiwum Biblioteki Akademii Sztuki Wojennej, sygn. 6731, J. Marcickiewicz, *Poznański Okręg Wojskowy (1945 r. – 1949 r.)*, Warszawa 1983, s. 123 i 127.

podległe pododdziały o wymaganiach i pytaniach zadawanych przez komisję oceniającą w pododdziałach już skontrolowanych²¹.

Tabela 6
Obsada ważniejszych stanowisk w 5 DP w latach 1944-1949
(dane niepełne)

Stanowisko	Obsada
Dowódca 5 DP	<p>płk/gen. bryg. Aleksander Waszkiewicz (AC) 14 VIII 1944 r. – 23 IV 1945 r.</p> <p>płk Piotr Wiesieński (AC) 24 IV – 4 V 1945 r.</p> <p>płk Stanisław Kupsza (AC) 4 V – 12 XII 1945 r.</p> <p>płk Jan Siewko (AC) 12 XII 1945 r. – 7 VIII 1946 r.</p> <p>gen. bryg. Stanisław Grodzki 7 VIII – 16 XI 1946 r.</p> <p>płk dypl. Stanisław Habowski 16 XI 1946 r. – 13 IX 1947 r.</p> <p>płk Kazimierz Ilnicki (AC) 13 IX 1947 r. – 3 XI 1948 r.</p> <p>płk Napoleon Naruszewicz 3 XI 1948 r. – 2 II 1950 r.</p>
Szef sztabu 5 DP	<p>płk Piotr Wiesieński (AC) 14 VIII 1944 r. – 5 V 1946 r.</p> <p>płk Ludwik Barański (AC) 5 V 1946 r. – 13 V 1947 r.</p> <p>płk Marian Masłowski (AC) 13 V 1947 – 1 IV 1948 r.</p> <p>mjr Stanisław Koroway 1948 – 1949</p>
Dowódca artylerii 5 DP	<p>płk Iwan Rozwozow (AC) 14 VIII 1944 r. – 10 IX 1945 r.</p> <p>płk Antoni Wereszczyński 12 IX 1945 r. – 31 VIII 1946 r.</p> <p>ppłk Władysław Niewodniczański 22 X 1946 r. – 15 III 1947 r.</p> <p>płk Leonard Boruch (AC) 25 III 1947 r. – 1949 r.</p>
Dowódca 13 pp	<p>mjr Łazarz Mojsejn (AC) 30 VII – 21 IX 1944 r.</p> <p>mjr Mitrofan Żuk (AC) 24 IX – 4 X 1944 r.</p> <p>płk Jan Siewko (AC) 4 X 1944 r. – 26 IV 1945 r.</p> <p>mjr Tymofiej Zatulín (AC) 26 IV – 1 V 1945 r.</p> <p>mjr Grzegorz Karbowski (AC) 1 V – 28 XII 1945 r.</p> <p>ppłk Stanisław Kondratowicz (AC) 28 XII 1945 r. – 5 V 1946 r.</p> <p>ppłk Marian Masłowski (AC) 5 V – 7 XI 1946 r.</p> <p>płk Lucjan Kępiński 8 XI 1946 r. – 5 V 1947 r.</p> <p>ppłk Tadeusz Cynkin 6 V 1947 r. – 10 IV 1948 r.</p> <p>mjr Bogdan Hubert 1948 r. – 1949 r.</p>

²¹ CAW WBH, DWL, sygn. IV.507.1.30, Wyniki wiosennej inspekcji wojsk lądowych z kwietnia 1948 r.

Dowódca 15 pp	ppłk Wasyl Humeniuk (AC) 14 VII 1944 r. – 3 X 1946 r. mjr Jerzy Wilczyński (AC) 6 X 1946 r. – 28 IV 1947 r. ppłk Walerian Kuczyński (AC) 29 IV 1947 r. – 18 V 1948 r. mjr Zdzisław Bobecki 18 V 1948 r. – IV 1950 r.
Dowódca 17 pp	ppłk Ludwik Barański (AC) 1 VIII 1944 r. – 22 V 1946 r. ppłk Władysław Wróblewski (AC) 23 V 1946 r. – 2 IV 1948 r. mjr Kazimierz Leontowicz 1948 – 1950
Dowódca 22 pal	ppłk Jan Swiryn (AC) 3 VII 1944 r. – 31 III 1945 r. ppłk Leonard Boruch (AC) 31 III 1945 r. – 24 V 1946 r. ppłk Mieczysław Hubert 25 V – 17 XI 1946 r. ppłk Szczepan Malinowski 18 XI 1946 r. – 1949 r.
Dowódca 12 Batalion Łączności (potem 25 Kompania Łączności)	por. Iwan Olszewski (AC) VII – IX 1944 r. kpt. Wasilenko (AC) IX – XII 1944 r. kpt. Jan Połosin (AC) XII 1944 r. – IV 1945 r. p.o. chor. Włodzimierz Jesionowski IV – V 1945 r. p.o. chor. Jan Popow (AC) V – VII 1945 r. kpt. Gienadij Kanonienko (AC) VII-XI 1945 r. mjr Wiktor Ławrientiew (AC) XI 1945 r. – I 1947 r. kpt. Bernard Przewoźniak I – II 1947 r.
Dowódca 14 Batalionu Saperów	mjr Bazyli Celajew (AC) 5 VII 1944 r. – 20 I 1946 r. kpt. Jan Gozdek 20 I 1946 r. – 24 III 1947 r. por. Julian Wenda 24 III 1947 r. – 8 I 1948 r. por. Tadeusz Adamczyk 8 I 1948 r. – 1949 r.
Dowódca 6 dappanc.	kpt. Aleksy Orłow (AC) 8 IX 11944 r. – 7 XII 1945 r. por. Antoni Krebski (AC) 7 XII 1945 r. – 27 V 1946 r. mjr Michał Łaszak (AC) 30 V 1946 r. – 26 II 1947 r. ppłk Jerzy Malarewicz (AC) 26 II 1947 r. – 13 V 1948 r. kpt. Władysław Szelański 1948 r. – 1949 r.

Źródło: CAW WBH, 5 DP, sygn. IV.521.5.1-13, Rozkazy dowództwa 5 DP z lat 1945-1949.

Latem 1948 r. 5 DP wzięła udział w zorganizowanej po raz pierwszy na dużą skalę koncentracji wojsk lądowych. Pomiędzy czerwcem a sierpniem pododdziały dywizji odbyły ćwiczenia na poligonie w rejonie Międzyrzecza²². Po

²² CAW WBH, DWL, sygn. IV.507.1.30, Wytyczne do koncentracji letniej wojsk lądowych w 1948 r.; Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A.76, Wytyczne do koncentracji letniej w 1948 r.

zakończeniu owej koncentracji, celem zbadania poziomu wyszkolenia oddziałów w zakresie taktyki, wyszkolenia strzeleckiego, zdolności bojowej poszczególnych jednostek oraz sprawności działania dowództw i sztabów, jesienią tego roku została przeprowadzona kontrola, którą w przypadku 5 DP kierowała komisja inspekcyjna pod kierownictwem gen. bryg. Ksawerego Floryanowicza²³. Jej wyniki nie wypadły najlepiej, gdyż dywizja otrzymała ogólną ocenę 2,3 w skali od 2 do 5, co przełożyło się na ocenę niedostateczną (podobne oceny otrzymała większość pozostałych związków taktycznych piechoty). Wyniki kontroli pokazały, iż pomimo podejmowanych wysiłków, ogólny poziom wyszkolenia 5 DP nadal był słaby, choć dywizja ta znalazła się wśród jednostek wojskowych najlepiej ocenionych pod względem poziomu wyszkolenia w skali całości sił zbrojnych, co pokazuje wyraźnie, jak niski był on w ówczesnych dywizjach piechoty (poziom wyszkolenia pozostałych dywizji stacjonujących w Poznańskim OW, tj. 4 i 8 DP – został oceniony jeszcze gorzej). W kolejnym roku szkoleniowym (1948/1949) uwzględniono wnioski i krytyczne uwagi z wcześniejszych kontroli, dzięki czemu stopniowo osiągnięto widoczną poprawę poziomu wyszkolenia, co potwierdziła inspekcja wojsk przeprowadzona we wrześniu 1949 r.²⁴

W pierwszych latach powojennych pododdziały 5 DP angażowane były również do różnego rodzaju zadań, w tym do obrony nowej władzy. Po utworzeniu w myśl wytycznych z 29 marca 1946 r. Państwowej Komisji Bezpieczeństwa, obszar Polski podzielono na 14 stref bezpieczeństwa, których granice pokrywały się z terytorium ówczesnych województw – w województwie poznańskim (na obszarze którego stacjonowała 5 DP) przewodniczącym Wojewódzkiego Komitetu Bezpieczeństwa został gen. dyw. Wsiewołod Strażewski (dowódca Poznańskiego OW)²⁵. Pododdziały 5 DP zaangażowano m.in. do działalności wojskowych Grup Ochronno-Propagandowych w przededniu Referendum Ludowego oraz w akcji przedwyborczej do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. Oprócz tego, w czerwcu 1946 r. część 15 pp wysłano do

²³ CAW WBH, Gabinet Ministra ON, sygn. IV.500.1/A.143, Rozkaz o przeprowadzeniu inspekcji jesiennej w jednostkach wojsk lądowych z 1 IX 1948 r.

²⁴ CAW WBH, GZPW WP, sygn. IV.502.1.443, Wyniki inspekcji jesiennej w 1948 r.; DWL, sygn. IV.507.1.65, Rozkaz nr 180 z 24 X 1948 r.

²⁵ CAW WBH, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A.1567, Wytyczne operacyjne NDWP nr 167 z 29 III 1946 r.

zwalczania podziemia zbrojnego na terenie pogranicza województwa warszawskiego i lubelskiego – kombinowany pododdział 15 pp przebywał w rejonie Bielska Podlaskiego do 19 lipca 1946 r., po czym powrócił do Skwierzyny²⁶. Rok później kombinowany pułk złożony z pododdziałów 5 DP – pod nazwą kombinowanego 5 pp pod dowództwem ppłk. Władysława Wróblewskiego (nosił numer własnej dywizji) – wziął udział w Akcji „Wisła”. W skład owego pułku weszły trzy kombinowane bataliony: I batalion sformowano na bazie 17 pp, II batalion – na bazie 22 pal, zaś III batalion – na bazie 13 i 15 pp. Kombinowany 5 pp wyjechał 19 kwietnia 1947 r. koleją z Międzyrzecza do Żurawicy, gdzie został podporządkowany dowództwu kombinowanej 9 DP (wraz z kombinowanym 3, 9 i 14 pp). Najkrócej udział w działaniach brał II batalion kombinowanego 5 pp, który już 23 maja 1947 r. powrócił do garnizonu w Sulechowie. W trakcie Akcji „Wisła” kombinowany 5 pp został następnie włączony w skład kombinowanej 3 DP (wraz z kombinowanym 3 i 14 pp), po czym 26 lipca odjechał koleją do Międzyrzecza²⁷.

Pododdziały 5 DP wzięły także udział w akcji rozminowywania terytorium kraju, w czym aktywnie uczestniczył 14 Batalion Saperów, który już od połowy 1945 r. brał udział w pracach saperских w Rejonie Rozminowania nr 7, obejmującym odcinek zachodniej granicy państwa w rejonie Ziemi Lubuskiej. Podobne prace batalion prowadził także w 1946 r., unieszkodliwiając w okresie wiosennym niemal 30 tys. min i prawie 20 tys. pocisków artyleryjskich i bomb lotniczych. Łącznie w latach 1945-1946 żołnierze batalionu zlikwidowali 104 tys. min oraz niemal 250 tys. sztuk amunicji artyleryjskiej i bomb lotniczych. Na szerszą skalę pododdziały batalionu użyte zostały również w 1947 r. do tzw. rozminowania sprawdzającego kontynuując niezakończone w poprzednim roku prace saperские na Ziemi Lubuskiej. Praca saperów nie była łatwa, o czym świadczy fakt, iż

²⁶ CAW WBH, Gabinet ministra ON, sygn. IV.500.1/A.119, Wykaz działalności grup operacyjnych WP za zakres styczeń-listopad 1946 r.; 5 DP, sygn. IV.521.5.24, Wyniki działań 5 pp za okres 19-29 V 1947 r.; E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, J. Odziemkowski, T. Panecki, D. Radziwiłłowicz, T. Rawski, *5 Dywizja Piechoty ...*, s. 167; E. Ginalski, *Od Żytomierza do ...*, s. 314-323.

²⁷ CAW WBH, SG WP, sygn. IV.501.1/A.606, Zarządzenie dla GO „Wisła” z 17 IV 1947 r.; K. Kaczmarek, *Przez trzy granice ...*, s. 162-163; M. Jaworski, *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945-1965*, Warszawa 1984, s. 157-158; E. Kospath-Pawłowski, P. Matusak, J. Odziemkowski, T. Panecki, D. Radziwiłłowicz i T. Rawski, *5 Dywizja Piechoty ...*, s. 165.

w trakcie rozminowania poległo 11 żołnierzy 14 Batalionu Saperów²⁸. Pododdziały 5 DP brały także udział tuż po wojnie w pracach rolnych na terenie Ziemi Lubuskiej, do czego wyznaczano grupy żołnierzy z różnych pododdziałów. Dla przykładu, tylko w trakcie wiosennych prac rolnych w 1946 r. 242 żołnierzy z 5 DP (w tym 19 oficerów, 26 podoficerów i 197 szeregowych) zaorało 2 873 ha i obsiało 2 610 ha w sześciu powiatach na Ziemi Lubuskiej (Międzyrzecz, Skwierzyna, Krosno, Gubin, Sulęcín i Rypin). W tym też czasie stacjonujący w Poznaniu i Swarzędzu 13 pp brał udział w podobnych pracach na terenie powiatu obornickiego, gdzie 31 żołnierzy owego pułku zaorało i obsiało 178 ha ziemi. Ogółem pododdziały 5 DP wykonały niemal 37 % całości wiosennych prac rolnych w 1946 r. przeprowadzonych przez wojsko na obszarze Poznańskiego OW²⁹.

Wczesną wiosną 1949 r. zaczęto wdrażać w życie „plan 7-letni rozbudowy wojska”, w ramach którego 30 kwietnia rozformowano m.in. Poznański OW, któremu w latach 1945-1949 podlegała 5 DP. Po likwidacji owego okręgu, dywizja została podporządkowana dowództwu Śląskiego OW. Nowy podział kraju na cztery okręgi wojskowe wprowadzony w końcu kwietnia wynikał z przyjętego założenia, iż dwa zachodnie okręgi (Pomorski i Śląski OW) będą bazą formowania na wypadek wojny dwóch armii ogólnowojskowych, zaś dwa wschodnie okręgi (Warszawski i Krakowski OW) – bazą szkoleniową dla rozwinięcia kolejnych jednostek planowanych w planie mobilizacyjnym. W myśl nowych założeń na bazie 4 i 5 DP dowództwo Śląskiego OW miało do 1 września sformować 2 Korpus Piechoty, w związku z czym dokonano niezbędnej reorganizacji 5 DP – formując na bazie 25 Kompanii Łączności nowy 39 Batalion Łączności oraz 23 Kompanię Obrony Przeciwchemicznej (obie jednostki stacjonowały w Międzyrzeczu). Powyższa reorganizacja otworzyła nowy rozdział w dziejach 5 DP, który wykracza poza ramy chronologiczne niniejszego tekstu i wymaga odrębnego opracowania³⁰.

²⁸ Z. Barszczewski, *Przywrócone życie. Rozminowanie ziem Polski*, Warszawa 1998, s. 149 i nast.

²⁹ CAW WBH, Poznański OW, sygn. IV.503.1/A.170, Zestawienie pomocy przy wiosennej akcji siewu i orki w okresie od 1 kwietnia do 10 V 1946 r. na terenie Poznańskiego OW.

³⁰ CAW WBH, SG WP, sygn. IV.501.1/A.177, Dyrektywa nr 6 z 24 II 1949 r. i rozkazy nr 35, 36 i 37 z 4 III 1949 r. oraz IV.501.1/A.670, Dyrektywa nr 4 z 1 II 1949 r.; J. Kajetanowicz,

Bibliografia**Archiwalia**

1. Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego
5 DP, sygn. IV.521.5.1-13, IV.521.5.19, IV.521.5.24.
6 DP, sygn. IV.521.6.69.
Dowództwo Wojsk Lądowych, sygn. IV.507.1.30.
Gabinet ministra ON, sygn. IV.500.1/A.128, IV.500.1/A.76, IV.500.1/A.143, sygn. IV.500.1/A.119.
Główny Inspektorat Broni Pancernej, sygn. IV.504.2.1.
Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP, sygn. IV.502.1.148, IV.502.1.2, IV.502.1.443.
II wiceminister ON, sygn. IV.500.2.21.
Krakowski OW, sygn. IV.510.5.551.
Lubelski OW, sygn. IV.510.7.825.
Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A.125, IV.510.2/A.1567.
Poznański OW, IV.510.3.89, IV.510.3.163, IV.503.1/A.170.
Śląski OW, sygn. IV.510.4/A.237,
Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A.320, IV.501.1/A.168, IV.501.1/A.606, IV.501.1/A.177, IV.501.1/A.670.

Polskie wojska lądowe ..., s. 148. Kolejne lata przyniosły szereg dalszych zmian organizacyjnych i dyslokacyjnych w 5 DP, w ramach których we wrześniu 1950 r. przeniesiono dowództwo dywizji z Międzyrzecza do Sulęcina, zaś 13 pp i 22 pal przekazano do 4 DP, z której z kolei wyłączono 12 pp i 6 pal wcielone do organicznego składu 5 DP (12 pp dyslokowano do Gorzowa Wlkp. a 6 pal wraz z 6 dappanc. do Kęszycy, zaś 14 Batalion Saperów, 25 Kompanię Rozpoznawczą, 23 Kompanię Obrony Przewodniczej i nowo sformowany 26 Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej – do Wędrzyna). Nie był to koniec zmian strukturalnych, gdyż w 1953 r. do 5 DP włączono nowo sformowany w Wędrzynie 122 pal z miejscem postoju w Ostrowie Wielkopolskim, zaś w 1954 r. wcielono 18 Pułk Czołgów i Artylerii Pancernej (w 1955 r. przeniesiony z Nysy do Wędrzyna). Na zakończenie warto dodać, iż historia tej dywizji zakończyły się w 1957 r., kiedy to rozkazem ministra Obrony Narodowej z 2 kwietnia została ona rozformowana – część jednostek przekazano do 4 DP (12 i 17 pp, 18 Pułk czołgów i Artylerii Pancernej, 6 dappanc., 26 Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej, 25 Batalion Rozpoznawczy i 23 Kompanię Obrony Przewodniczej), zaś resztę pododdziałów dotychczasowej 5 DP rozwiązano.

2. Archiwum Biblioteki Akademii Sztuki Wojennej
sygn. 6731, J. Marcickiewicz, *Poznański Okręg Wojskowy (1945 r. – 1949 r.)*, Warszawa
1983.

Opracowania

- Barszczewski Z., *Przywrócone życiu. Rozminowanie ziem Polski*, Warszawa 1998.
- Dominiczak H., *Wojska Ochrony Pogranicza w latach 1945-1948*, Warszawa 1971.
- Frontczak K., *Siły zbrojne Polski Ludowej. Przejście na stopę pokojową 1945-1947*, Warszawa 1974.
- Ginalski E., *22 Pułk Artylerii Lekkiej. Zarys dziejów 1944-1947*, Warszawa 1974.
- Ginalski E., *Od Żytomierza do Litoměřic. Zarys dziejów 15 Pułku Piechoty 1944-1947*, Warszawa 1972.
- Grot L., *Organizowanie osadnictwa wojskowego na ziemiach północnych i zachodnich*, „Zeszyty Naukowe WAP” 1971, t. 23.
- Jarno W., *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945-1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011.
- Jaworski M., *Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego 1945-1965*, Warszawa 1984.
- Kaczmarek K., *Druga Armia Wojska Polskiego*, Warszawa 1978.
- Kaczmarek K., *Przez trzy granice. Z dziejów 17 pp*, Warszawa 1959.
- Kajetanowicz J., *Polskie wojska lądowe 1945-1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004.
- Kospath-Pawłowski E., Matusak P., Odziemkowski J., Panecki T., Radziwiłłowicz D. i Rawski T., *5 Dywizja Piechoty w dziejach oręża polskiego*, Pruszków 1997.
- Ławski J., *LWP w walce, służbie i pracy na Ziemiach Zachodnich i Północnych*, Warszawa 1975.
- Mała kronika Ludowego Wojska Polskiego 1943-1973*, red. M. Plikus, Warszawa 1975.
- Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny o Wojsku Polskim w latach II wojny światowej*, red. S. Komornicki, T. I, S. Komornicki, *Regularne jednostki Ludowego WP. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek piechoty*, Warszawa 1965.